Kenyeres Zoltán

Igazság vagy objektivitás?

Amikor 1882-ben életének 66. évében elhunyt Arany János, azt mondták, a temetésére gyülekezők, hogy a János bácsi szép kort ért meg. És valóban, akkor a 66 szép kornak számított, Vörösmartynak csak 54 jutott, Kölcseynek 48, Csokonai Vitéz Mihálynak 31. És a János bácsi átvitt értelemben is szép kort ért meg, megérte a reformkort, megérte a szabadságharcot, megérte a kiegyezést és a nagy fellendülés elejét. Pomogáts Bélának a Mindenható majd' egy emberöltővel több időt adott, az évek számát tekintve 89-et, ő is szép kort ért meg. De átvitt értelemben azt a 89 évet nem lehet szép kornak nevezni. Béla, a háborúról nem is szólva, életének java részét egy nagy országos Kufsteinben élte le, aztán pedig meg kellett érnie a szellemi élet hagymázas karámokra bontódását a helyett az egységes és mégis sokfelé ágazó, egyszerre európai és egyszerre nemzeti gondolkodás helyett, amiért dolgozott.

x

1965-ben ismerkedtünk meg az MTA Irodalomtörténeti Intézetének Ménesi úti folyosóján. Bemutatkoztunk: Pomogáts Béla, mondta. Nálam magasabb, kék szemű, sűrű barna hajú fiú volt. Nem néztem volna filosznak, aki sokdioptriás szemüveg mögül görnyedt háttal jegyzetel könyvtárak mélyén, inkább egy sportember benyomását keltette, aki átússza a Balatont, és vitorlás versenyeken vesz részt.

Évekkel megelőzve engem 1968-ban jelent meg első könyve. Kuncz Aladárról szólt, és attól kezdve eltökélt rendszerességgel kezdett el foglalkozni a modern erdélyi irodalom fejleményeivel, alakulástörténetével, egymást követő periódusaival. Végigírta jóformán az összes föllelhető írót, költőt, drámaírót, kritikust; senki ilyen hatalmas munkát nem végzett ebben a kiemelt jelentőségű témakörben. Évtizedek múlva, az ezredforduló után érkezett el a szintézishez, 2008 és 2010 között három nagyalakú könyvben összegezte, amit évtizedek apró kutatásaival feltárt, és dokumentumokkal kiegészítve kézikönyv-szerűen megírta az erdélyi magyar irodalom történetét 1918-tól 1989-ig.

És közben Kuncz Aladár után Déry Tiborról írt könyvet, aztán Radnóti Miklós következett, majd Takáts Gyulával folytatódott a sor, őt követte Jékely Zoltán, aztán Faludy György, Cselényi László és Márai Sándor. Közben megírta a népi irodalom történetét, kötetnyi írást adott ki az avantgárdról, támogató kritikusa volt az 1960-70-es években induló

nemzedéknek. Szöveggyűjteményeit, válogatásait, szerkesztéseit nem tudom felsorolni, egyszer még egy macskakalendáriumot is összeállított. Ő dolgozott legtöbbet a mi nemzedékünkből, de nem hiszem, hogy Toldy Ferenc óta akad irodalomtörténész, aki annyi könyv címe fölött jegyezhette volna nevét, mint ő.

x

Nem is ötven-, inkább hatvanéves barátságunk alatt számos és számtalan alkalommal voltunk együtt, kettesben, családilag, nagyobb baráti társaságokban, munkahelyeinken, de mindig és mindenütt megjelent, átjött, és áttört Béla remek humora. Sok volt benne a nyelvi játék és a nyelvi játékon alapuló poénkodás. Néha már sokalltam. Néha már bosszantott, hogy egy nevetésért hajlandó volt felbontani egy komoly gondolatmenet egységét. De láthatólag életeleme volt a humor. A mindennapokban, a társasági életben ez volt beszédmondatainak alapító aktusa. Nem az ironizáló tettetett kételkedés, ami manapság divatban van, hanem az annál felszabadultabb, és még azt is mondanám, hogy az örömhöz közelebb álló humor. Annál érdekesebb és annál furcsább, hogy ez a humor, ami a mindennapokban megjelenítette a személyiségét, ez a humor alig jelenik meg az írásaiban. Jelen van ott is, de megbúvik a háttérben, és az előtérben mindig valami mást keres.

x

Írásainak előterében valami egészen mást keresett, szinte a humor ellentétét, amit nagyon nehéz egyetlen szóval megnevezni: legjobban talán még az a szó illik rá, hogy objektívitás, vagy az, hogy kiegyensúlyozottság. Ez ellentéte a humornak, mert objektív, kiegyensúlyozott humor nem létezik, a humor soha nem objektív. A humor mindig valami kiemelés, valaminek valamifajta túlzó kiemelése. Hogy milyen fajta kiemelés, arról Szókratész és Arisztotelész óta sok száz könyvet írtak, itt messzire vezetne a boncolgatása… A humor mindig egyoldalú kiemelés. A kiegyensúlyozott objektivitás pedig nem más, mint az egyoldalúság kiiktatása vagy legalábbis az erre való törekvés. Az objektivitás netán azonos lenne az igazságkereséssel? Nem. Szó sincs róla. Az igazság pont az ellenkezője. Az igazság mindig egyoldalú, az igazság, – ha egyáltalán létezik, és vannak filozófiai megfontolások, amelyek egyenesen tagadják a létezését – az igazság az nem valami tőlünk független létező, lóg a levegőben, csak le kell szakítani, nem, az igazság egy vélemény, bizonyos eljárások, elgondolások után arra jutunk, hogy ezt vagy azt igaznak nevezzük. Mások mást neveznek annak, de mi ragaszkodunk a magunk

igazához. Vitázunk, összeveszünk, ha kell, ütünk. Az igazság kizárólagos, az igazság agresszív és kegyetlen, az igazság kíméletlen és néha már gonosz. Nem kellene olyan nagyra tartani. Nem a legfőbb érték. Nem a legfontosabb. Az igazságért nem érdemes meghalni, az igazság nem olyan magasrendű érték, mint a legtöbben gondolják. A tisztesség, a pontosság, a megfontolt objektivitás az igen. Az komoly dolog. Egy hídszerkezet statikája nem igaz, hanem pontos. Nem az igazságot keresték a mérnökök, hanem kiszámították, és tisztességgel elvégezték a munkájukat. Az objektivitás nem egy kizárólagossági pont, mint az igazság, hanem egy nagy kör. Egy köralakú mező. Egy gyülekező hely. Nem, nem tábor, mert a tábornak mindig van valami katonai áthallása, parancsok és parancsnok. Nem, ez nem ilyen, ez egy tisztás, ahol nem bezárulnak, hanem kinyílnak a gondolatok és vélemények. Találkoznak. Sok felől és sok felé. Béla egy-egy ilyen hely megteremtésére törekedett abban a lenyűgözően sok írásában, amit megírt.

És akkor mire lesz jó ez a tokaji emlékhely a tekintetét kifejező domborművel? Én szeretném, ha ilyesmire emlékeztetné az erre járót, azt, aki megáll itt egy pillanatra, és eltűnődik.

Elhangzott Pomogáts Béla emlékhelyének felavatásán
a Tokaji Írótáborban 2024. augusztus 14-én